

63 Mellemdistancemissiler i Europa, INF-spørgsmålet (1980-1987)

Ifølge dobbeltslutningen ville NATO deployere 572 mellemdistanceraketter med atomare sprænghoveder i Vesteuropa, såfremt der ikke inden udgangen af 1983 var indgået en aftale om rustningskontrol mellem USA og Sovjetunionen. I slutningen af 1983 syntes der ikke at være udsigt til en aftale. NATO begyndte opstillingen, hvorefter Sovjetunionen afbrød de igangværende forhandlinger. Først under et topmøde i Washington i december 1987 indgik Sovjetunionen og USA en traktat om afskaffelse af mellemdistancera-ketterne; INF-traktaten.¹ Frem til regeringsskiftet i september 1982 var den danske debat om INF-spørgsmålet afslappet, men i det sidste kvartal af 1982 og i de følgende år blev det meget omdiskuteret. Diskussionerne udsprang af, at Socialdemokratiet sammen med Folketingets sikkerhedspolitiske flertal dels forsøgte at forhindre Danmark i at bidrage økonomisk til fællesfinansie-ringen af NATO's infrastrukturprogram, dels pålagde regeringen at tage af-stand fra opstillingen af raketterne samt at få regeringen til at arbejde aktivt for at få genoptaget de strandede INF-forhandlinger.

Under socialdemokratisk regering (1980-1982)

Borgfred og ulmende uro

Udgangspunktet for de sikkerhedspolitiske debatter i første kvartal af 1980 var en tilsyneladende enighed mellem de tre traditionelle atlantpartier – Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre.² Det kan forekomme overraskende, at de tre partier var så enige, når de voldsomme debatter i sidste kvartal af 1979 tages i betragtning. At partierne støttede hinanden i den overordnede alliancepolitik havde formentlig sin årsag i to forhold. For det første havde striden mellem Socialdemokratiet og de borgerlige partier i sidste kvartal af 1979 udelukkende handlet om et aspekt af alliancepolitikken, men ikke om alliancemedlemskabet i almindelighed.³ For det andet havde den mellemliggende internationale udvikling antagelig kittet de tre partier sammen: I december 1979 havde Sovjetunionen invaderet Afghanistan, og i den danske presse var det opfattelsen, at Sovjetunionen med denne aktion havde demonstreret en rendyrket imperialistisk politik.⁴ Samtidig havde gid-

¹ Mere herom i kapitel 59.

² Bent Jensen, *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig*, 1987, s. 162-63.

³ Se kapitel 62.

⁴ Eigil Steinmetz, "Sovjet-imperialismen er på march", *Weekendavisen. Berlingske Aften*, 4. januar 1980.

selaffæren i Iran foruroliget såvel den danske offentlighed som det danske politiske system, idet den amerikanske præsident Jimmy Carter 1. januar 1980 havde udtalt, at situationen i Iran havde foranlediget „en dramatisk forandring“ i præsidentens opfattelse af „Sovjetunionens ultimative mål“. ⁵ Konflikten mellem Øst og Vest var på ny tiltagende.

Nærlæses konservative og socialdemokratiske politikeres udtalelser i denne periode ses det dog, at der fortsat var uoverensstemmelser, hvad angik sikkerhedspolitikken. Således sluttede fremtrædende politikere fra de to partier i foråret 1980 forskelligt med hensyn til, hvordan Danmark skulle reagere på det sovjetiske angreb på Afghanistan. I et interview i „Aarhus Stiftstidende“ forklarede statsminister Anker Jørgensen i slutningen af januar, at selvom risikoen for en stor atomkrig næppe var overhængende, så kunne man „ikke se bort fra“, at verdensfreden var truet. Situationen måtte betragtes som „alvorlig nok“, og netop derfor gjaldt det om at være besindig i håndteringen heraf. Anker Jørgensen konkluderede: „Svaret på besættelsen af Afghanistan er ikke en massiv oprustning og kapløb på det militære område. I det hele taget skal vi være forsigtige med at bidrage til en ny kold krig, men det vil også være forkert, hvis vi ikke erkender, at der er en risiko.“ ⁶

Fra konservativ side vurderede Erik Ninn-Hansen anderledes. I en artikel i det konservative medlemsblad gjorde han sig en uges tid senere til talsmand for, at Danmark burde „tage ved lære af Afghanistan“, hvormed han mente, at det ikke længere var „tiden at møde med indvendinger“ i det atlantiske samarbejde. Tværtimod var det Ninn-Hansens opfattelse, at „[e]nhver diskussion om nødvendigheden af at gøre mere ved forsvaret må falde bort“; hvormed han sigtede til de kommende forsvarsforhandlinger, hvor det var konservativ politik at øge forsvarsbudgetterne betragteligt. ⁷

Holdningsforskellene mellem Socialdemokratiet og de to store borgerlige partier blev endnu mere tydelig under en forespørgselsdebat om den udenrigspolitiske situation 22. maj 1980. Fra Venstre kritiserede Henning Christophersen regeringen for, at den i 1979 på NATO-mødet i Bruxelles havde stillet forslag om en udsættelse af dobbeltbeslutningen. Christophersen sagde, at regeringen ikke tog den sikkerhedspolitiske situation tilstrækkeligt alvorligt. ⁸ På regeringens vegne forklarede udenrigsminister Kjeld Olesen, at regeringen støttede det danske NATO-medlemskab fuldhjertet, og at hverken regeringen eller Socialdemokratiet tog let på den internationale situation. Imidlertid ville det ifølge udenrigsministeren være forkert, om Danmark ikke selv skulle kunne tage stilling til forskellige elementer af NATO's politik, for skønt Danmark var et loyalt allianceland, så kunne Danmark ikke altid være

⁵ Citeret efter John W. Young, *America, Russia and the Cold War, 1941-1998*, 1999, s. 54.

⁶ Jan Svanevik, „Anker J. advarer mod kold krig“, *Aarhus Stiftstidende*, 27. januar 1980.

⁷ Erik Ninn-Hansen, „Vi bør lære af Afghanistan“, *Vor Tid*, 9. februar 1980, s. 21.

⁸ Henning Christophersen, „Forespørgsel om den udenrigspolitiske situation“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1979-1980*, 22. maj 1980, sp. 9910-16, 9962-64.

100 pct. enig med NATO. I sin redegørelse rettede Kjeld Olesen kritik af de borgerlige partier, idet han antydede, at der blandt disse var en tendens til at gøre konflikten mellem Warszawa-pagten og NATO til et rent Øst-Vest-spørgsmål. Det var ifølge udenrigsministeren problematisk, da man tillige måtte betragte forholdet mellem Nord og Syd som et meget væsentligt aspekt af sikkerhedspolitikken. Til eksempel havde gidselaffæren i Iran vist, at problemer i Mellemøsten hurtigt kunne udvikle sig til en konflikt mellem USA og Sovjetunionen. Af den årsag betragtede regeringen også ulandsbistanden – med de ambitioner, der lå heri om at gennemføre demokrati og stabilitet i den tredje verden – som en del af Danmarks internationale forpligtelse og landets sikkerhedspolitik. I bistandspolitikken havde Danmark en høj profil, idet Danmark var et af de FN-lande, der ydede den største bistand målt i forhold til landenes bruttonationalprodukter.⁹ Under debatten fremsatte Budtz et forslag til motiveret dagsorden, ifølge hvilken Folketinget dels fordømte den sovjetiske invasion af Afghanistan, dels bekræftede Danmarks tilhørsforhold til NATO og støtte til organisationens dobbelte formål: „at fremme sikkerhed og afspænding“.¹⁰ Den sidste tilføjelse i dagsordnen var vigtig, for den pegede på, at Socialdemokratiet til stadighed artikulerede behovet for afspænding som et meget væsentligt spor i både dansk alliancepolitik og i NATO's politik. Socialdemokratiets dagsordensforslag blev vedtaget med et stort flertal, om end Anne Grete Holmsgård fra Venstre-Socialisterne udtalte irritation over, at det efterhånden var blevet en „mani“ hos Lasse Budtz, at Folketinget altid skulle bekræfte medlemskabet af NATO „som om det ikke allerede var bekræftet i hoved og røv.“¹¹

Også uden for Christiansborg diskuterede partierne Danmarks stilling i den tiltagende konflikt mellem USA og Sovjetunionen. Venstre og Det Konservative Folkeparti argumenterede for, at Danmark skulle øge det nationale forsvarsbudget med mindst 3 pct.. Henning Christophersen (V) foreslog ligefrem, at Danmark kunne øge budgettet med 5 pct.¹² Dermed stillede de to fremtrædende borgerlige partier sig i debatten på linje med de anbefalinger, der udgik fra NATO's hovedkvarter. Socialdemokratiets standpunkt var et an-

⁹ Kjeld Olesen, „Forespørgsel om den udenrigspolitiske situation“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1979-1980*, 22. maj 1980, sp. 9823-9903, 9954-59.

¹⁰ Lasse Budtz, „Forespørgsel om den udenrigspolitiske situation“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1979-1980*, 22. maj 1980, sp. 9903-10, 9959-62.

¹¹ Anne Grete Holmsgård, „Forespørgsel om den udenrigspolitiske situation“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1979-1980*, 22. maj 1980, sp. 9974.

¹² Henning Christophersen, „Forespørgsel om den udenrigspolitiske situation“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1979-1980*, 22. maj 1980, sp. 9913. Se også flere artikler af Palle Simonsen, der argumenterede offentligt for et øget dansk forsvarsbudget; Palle Simonsen, „Danmark må ikke blive NATOs svage led“, *Vor Tid*, 26. januar 1980, s. 7; samme, „Forsvaret må bevare sin troværdighed“, *Vor Tid*, 9. februar 1980, s. 5; samme, „Uro om forsvaret får politiske konsekvenser“, *Vor Tid*, 9. august 1980, s. 13, samme, „Danmark har en klar forpligtelse over for NATO“ (forsideartikel), *Vor Tid*, 4. oktober 1980.

det. Flere fremtrædende socialdemokrater argumenterede for, at Danmark skulle benytte alle muligheder for at fremme nedrustning og afspænding. Og her så partiet ikke nogen grund til at øge forsvarsbudgettet med de 3 pct.. Illustrerende for Socialdemokratiets stilling i debatten er to artikler af partiets forsvarspolitiske ordfører og udenrigsministeren, Lasse Budtz og Kjeld Olesen. Budtz argumenterede for, at Danmark til stadighed skulle understrege og betone allianceforholdet til USA og deraf følgende solidaritet med USA, men samtidig „prøve at overbevise russerne om, at det er i deres interesse, at de viser imødekommethed ved at fastfryse deres raketopstillinger.“¹³ Udenrigsminister Kjeld Olesen anførte under overskriften „Intet realistisk alternativ til fortsat afspændingspolitik“, at situationen i Afghanistan og Iran på „afgørende vis“ markerede „tilbageslaget for den afspændingspolitiske udvikling, som vi fra dansk side har virket for at fremme mest muligt“. Derfor måtte Danmark støtte de pågående drøftelser i Wien om reduktion af amerikanske og sovjetiske styrker i Europa, ligesom Danmark i internationale fora måtte understrege betydningen af at få iværksat forhandlinger om fjernelse af de sovjetiske SS 20-raketter fra Europa.¹⁴ Budskaberne i såvel Budtz' som Olesens artikler var i overensstemmelse med de synspunkter, der var under formulering i „Socialistisk Internationale“, og som organisationen vedtog på sin kongres senere på året.¹⁵

„Danmarkisering“

Den socialdemokratiske regerings betoning af behovet for en afspændingsoffensiv blev ikke alene hørt i Danmark. Også blandt Danmarks allierede gav den genlyd. I sommeren 1980 formulerede den belgiske udenrigsminister Henri Simonet et nyt begreb: „danmarkisering“. Hermed mente han, at der var en del mindre NATO-lande, der nok ønskede den militære beskyttelse, som NATO forsøgte at levere, men som ikke ønskede at bidrage økonomisk til opretholdelsen af dette forsvar. Med ordet „danmarkisering“ var det klart, at det primært var Danmark, Simonet refererede til.¹⁶ Udtalelsen vakte opsigt i Danmark, og „Berlingske Tidende“ og „Jyllands-Posten“ reagerede hurtigt.

¹³ Lasse Budtz, „Europas rolle i en kold tid“ (leder), *Ny Politik*, nr. 5, maj 1980, s. 5-6, citeret s. 6.

¹⁴ Kjeld Olesen, „Intet realistisk alternativ til fortsat afspændingspolitik“, *Ny Politik*, nr. 6., juni 1980, s. 6-7.

¹⁵ Jf. *Nedrustningsrapport – fra Socialistisk Internationale*, 1981. Allerede i februar 1980 drøftede socialdemokraterne denne rapport, jf. Ole Karup Pedersen, „Socialistisk Internationale, Socialdemokratiet og dansk udenrigspolitik“, *Økonomi & Politik*, 57. årg., 1983, nr. 4, s. 301-308, her s. 304.

¹⁶ David Jens Adler, *Det europæiske teater*, s. 349. Begrebet „danmarkisering“ spillede på det sprogligt beslægtede begreb „finlandisering“, der refererede til, at Finland under den kolde krig – grundet frygt for Sovjetunionen – tog udstrakt hensyn til den store nabo i øst.

Sidstnævnte karakteriserede begrebet som et „skammens ord“, da det måtte opfattes som udtryk for, at Danmark snyltede på USA.¹⁷ Og med henvisning til chefen for forsvarets operative styrker, den danske generaløjtnant A.B.C. Vegger, skrev „Berlingske Tidende“, at Danmark havde sat sit gode rygte over styr i udlandet.¹⁸ Samtidig forklarede den sikkerhedspolitiske kommentator Niels Jørgen Haagerup i „Berlingske Tidende“, at han var foruroliget over Socialdemokratiets og dermed regeringens sikkerhedspolitiske synspunkter.

Med såvel højrepartiernes som den belgiske udenrigsministers kritik af Socialdemokratiet var regeringen i sommeren 1980 presset i defensiven i den sikkerhedspolitiske debat, og partiets umiddelbare reaktion var usikker. I første omgang forsøgte Kjeld Olesen i „Berlingske Tidende“ 4. juli 1980 at forsvare partiets og regeringens sikkerhedspolitik, idet han mente, at det at „være konform og undgå kritik kan ofte være meget fristende, men det hjælper hverken NATO som sådan eller de lande, som vi ikke altid er helt enige med.“¹⁹ Det var nok udtryk for regeringens synspunkt, sådan som det havde været formuleret tidligere på året, men ordvalget, som Kjeld Olesen benyttede, afspejlede, at regeringen og Socialdemokratiet følte sig trængt. Kjeld Olesen opnåede dog hurtigt støtte til regeringens linje, da Jørgen Dragsdahl i „Information“ skrev en lederartikel, hvor han omtalte „danmarkisering“ som „en ærefuld betegnelse“.²⁰ Videre formulerede Dragsdahl en højt gearret bredside vendt mod „Berlingske Tidende“, „Jyllands-Posten“ og Danmarks Radio:

„Det er usselt, når Berlingske Tidende og Jyllands-Posten, i øvrigt akkompagneret af Mogens Espersen ved Danmarks Radio, i deres generelle sikkerhedspolitiske dækning svigter den journalistiske uafhængighed og plapper løs med NATOs seneste propagandistiske påfund. Hvor er det kritiske instinkt, venner?“²¹

Dermed sigtede Dragsdahl til, at ovennævnte organer angiveligt blot havde overtaget Simonets kritik af regeringens sikkerhedspolitiske linje uden at stille spørgsmålstejn ved substansen i kritikken. Et par måneder senere blev Kjeld Olesen imidlertid langt mere offensiv, da han i flere avis- og tidsskriftsartikler demonstrerede stolthed over begrebet „danmarkisering“. Samtidig ses det, at Olesen nu gav begrebet et positivt meningsindhold. Han skrev blandt andet:

¹⁷ Citeret efter David Jens Adler, *Det europæiske teater*, s. 349.

¹⁸ Sst.

¹⁹ Sst.

²⁰ „Danmarkisering“ (leder, sig. JD), *Information*, 5-6. juli 1980.

²¹ Sst.

„Danmarkisering *er* at medvirke til at få stoppet den uhyggelige udvikling af atomvåben i Øst og Vest. Ved NATO-beslutningen om TNF – de nye eurostrategiske atommissiler – lagde vi meget vægt på hurtige forhandlinger mellem Sovjetunionen og USA. Noget synes nu på vej, og vor opgave er at være utålmodige, netop fordi man har ønsket, at alle NATO-lande skulle have et medansvar for beslutningen.

Danmarkisering *er* aktivt at medvirke til, at den forestående konference i Madrid om sikkerhed og samarbejde i Europa når til resultater. Den brutale invasion i Afghanistan skal ikke glemmes, men den må ikke bruges til at hindre den meget vigtige dialog mellem Øst og Vest“. ²²

Ifølge udenrigsministeren måtte man således ikke opfatte regeringens politik som udtryk for, at Danmark ville nyde godt af NATO's beskyttelse uden at yde bidrag til den. Tværtimod. Regeringen og Socialdemokratiet stillede sig på linje med USA og med NATO, og Sovjetunionens „brutale invasion i Afghanistan“ måtte ikke glemmes. Imidlertid var problemet, at der var ganske mange politikere, der satte sikkerhedspolitikken på en simpel politisk-matematisk formel. For disse politikere handlede sikkerhedspolitikken grundlæggende om, „hvem der kan vinde en krig“. Men ifølge Kjeld Olesen kunne man ikke gøre forholdet mellem Øst og Vest op på en så simpel måde. Alle elementerne i udenrigspolitikken var forbundne med hinanden. Således understregede han endnu en gang, at Nord-Syd-problemet var meget vigtigt, ligesom ulandbistanden var vigtig. Med sin artikel stillede Kjeld Olesen sig på linje med den forhenværende modstandsmand, socialdemokraten Frode Jakobsen, der i en kronik i „Politiken“ forklarede, at når borgerlige politikere og debattører anførte, at socialdemokraterne var „gratister“, så var der tale om en fejlslutning, for dette arguments gyldighed måtte bero på, om socialdemokraterne var enige i, at fortsat oprustning var et gode. Og det var de ikke enige i. Ifølge Jakobsen og Socialdemokratiets ledelse gjaldt det om at „finde forsvarsmetoder, der ikke er ensbetydende med undergang for det, man vil forsvare.“ ²³

Socialdemokratiet under øget (venstrefløjs)pres

Den sikkerhedspolitiske debat fra 1981 og frem til regeringsskiftet i september det følgende år kredsede først og fremmest om, hvorvidt Danmark skulle støtte en erklæring om Norden som atomvåbenfri zone. ²⁴ Alligevel blev INF-spørgsmålet aktualiseret i foråret 1981. Anledningen var, at den nyudnævnte

²² Citeret efter Kjeld Olesen, „Danmarkisering? Ingen grund til beklagelse“, *Ny Politik*, nr. 10. oktober 1980, s. 14-15; jf. samme, „Danmarkisering – et begreb defineret“ (kronik), *Flensborg Avis*, 10. september 1980.

²³ Frode Jakobsen, „Vi har våben nok“ (kronik), *Politiken*, 3. september 1980.

²⁴ Se hertil udredningens kapitel 65.

amerikanske forsvarsminister Caspar Weinberger 3. februar 1981 luftede tanken om, at USA skulle påbegynde produktionen af neutronbomben. Det spørgsmål havde været til diskussion i 1977 og 1978, og dengang havde store dele af den vesteuropæiske opinion, stærkt motiveret af fredsbevægelserne, været så utilfreds med forslaget, at Carter-administrationen havde udsat beslutningen.²⁵ I 1981 blev emnet altså på ny tematiseret, og i Danmark førte det blandt andet til en folketingsdebat, der også kom til at omhandle udstationeringen af de 572 mellemdistanceraketter.

Udgangspunktet for folketingsdebatten var, at medlemmer af Socialistisk Folkeparti, Venstre-Socialisterne og Retsforbundet 8. april stillede forslag om, at Folketinget skulle „gå imod neutronbomben“.²⁶ Debatten formede sig på den måde, at Centrum-Demokraterne og Fremskridtspartiet, navnlig sidstnævnte, støttede Weinberger fuldt og helt.²⁷ I en midterposition befandt Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre sig, idet disse partier afviste yderligere diskussion herom. Sagen var, anførte de, at det udelukkende var USA, der kunne beslutte, om det skulle producere neutronbomben, og derfor opfattede de tre partier det som en tom demonstration, hvis Danmark tog stilling til spørgsmålet. De tre ordførere understregede – im- og eksplicit – at den amerikanske administration kort efter Weinbergers udtalelse havde taget eksplicit afstand fra ideen, og desuden anførte Kjeld Olesen og Lasse Budtz, at regeringen og Socialdemokratiet allerede havde givet udtryk for, at de fandt det positivt, at USA endnu ikke havde påbegyndt produktionen af bomben. Også de konservative fandt dette positivt. På Venstres vegne ville Uffe Ellemann-Jensen slet ikke gå ind i diskussionen om, hvorvidt USA burde anskaffe sig neutronbomben, for hensigten med det stillede forslag var „jo tydelig“. Den var „tydeligvis at skabe kunstige spændinger inden for NATO-samarbejdet“, hvilket gav Venstre endnu en anledning til at afvise forslaget.²⁸ Endelig opstod der enighed blandt Venstre-Socialisterne, Socialistisk Folkeparti, Retsforbundet og Det Radikale Venstre. Som i sidste kvartal af 1979 kunne Steen Folke og Gert Petersen blive enige om at tage afstand fra navnlig den amerikanske oprustning.²⁹ Det Radikale Venstre og Retsforbundet tog afstand med mere traditionelle pacifistiske argumenter. Som i avisdebatten i 1979 anførte de radikale, at Danmark burde benytte sin

²⁵ Se hertil udredningens kapitel 34.

²⁶ „I. beh. af f.t. beslut. om at gå imod neutronbomben“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1980-81*, 8. april 1981, sp. 9591-9619.

²⁷ Arne Melchior og Halvgaard, „I. beh. af f.t. beslut. om at gå imod neutronbomben“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1980-81*, 8. april 1981, hhv. sp. 9602-03, 9596-98.

²⁸ Udenrigsministeren, Lasse Budtz, Ellemann-Jensen og Palle Simonsen, „I. beh. af f.t. beslut. om at gå imod neutronbomben“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1980-81*, 8. april 1981, hhv. sp. 9591-92, 9593-95, 9595 og 9595-96.

²⁹ Gert Petersen og Steen Folke, „I. beh. af f.t. beslut. om at gå imod neutronbomben“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1980-81*, 8. april 1981, hhv. sp. 9598-9600, 9606-10.



Krydsermissil under prøveaffyring, 1. januar 1983. (NATO Photo)

stemme i NATO, eftersom medlemskabet gav mulighed for „medindflydelse“.³⁰

Når INF-spørgsmålet blev en del af debatten, havde det sin årsag i, at Kjeld Olesen og Lasse Budtz så klart understregede, at frem for at markere Danmark i et spørgsmål, som reelt lå hinsides dansk indflydelse, skulle Danmark hellere benytte sin stemme og indflydelse i spørgsmålet om opstillingen af de vestlige mellem-distanceraketter. Overhovedet var

det regeringens helt overordnede og mest presserende sikkerhedspolitiske ambition at få drøftelserne mellem Sovjetunionen og USA om rustningskontrol på skinner.³¹ Gert Petersen støttede den ambition, medens Steen Folke først og fremmest havde hån til overs herfor; Socialdemokratiet havde jo selv stemt for dobbeltbeslutningen.³² Gennem 1981 anlagde Venstre-Socialisterne og Retsforbundet i øvrigt en fælles strategi, der gik ud på at minde Socialdemokratiet om, at det havde et medansvar for dobbeltbeslutningen, og at fremtrædende socialdemokrater til stadighed understregede det danske allianceforhold med USA. Således stillede ordførerne gennem året følgende spørgsmål til udenrigsministeren:

„Deler udenrigsministeren den opfattelse, at den hidtidige afspændingsproces udelukkende har tjent Sovjetunionens interesser?“ Hvilket Ronald Reagan havde udtalt under en pressekonference.

Hvad mener udenrigsministeren om præsident Reagans utvetydige forkastelse af SALT II og følgerne heraf for den internationale udvikling?“

Hvilken kommentar har ministeren til præsident Reagans utvetydige udtalelser om mulighederne for en begrænset kernevåbenkrig i Europa?“³³

Set i tilbageblik fyldte INF-spørgsmålet dog ikke meget i debatten frem til regeringsskiftet 1982. Situationen var, at Socialdemokratiet, Det Konservative

³⁰ Ane Stinus og Ib Christensen, „I. beh. af f.t. beslut. om at gå imod neutronbomben“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1980-81*, 8. april 1981, hhv. sp. 9600-9602, 9604-06.

³¹ Udenrigsministeren og Lasse Budtz, „I. beh. af f.t. beslut. om at gå imod neutronbomben“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1980-81*, 8. april 1981, hhv. sp. 9610, 9611-12.

³² Gert Petersen og Steen Folke, „I. beh. af f.t. beslut. om at gå imod neutronbomben“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1980-81*, 8. april 1981, hhv. sp. 9613, 9615.

³³ David Jens Adler, *Det europæiske teater*, s. 351.

Folkeparti og Venstre stod side om side, hvad angik alliancemedlemskabet, medens Socialdemokratiet i den sikkerhedspolitiske debat i almindelighed og i spørgsmålet om INF-debatten i særdeleshed betonedede behovet for at fremme afspændingen blandt andet gennem ulands- og bistandspolitikken. Det førte til kritik fra Det Konservative Folkeparti og Venstre, der begge mente, at regeringen og Socialdemokratiet tog for let på Øst-Vest-konfrontationen. De tre alliancepartiers politik blev kritiseret fra forskellig side: Fremskridtspartiet og Centrum-Demokraterne fandt politikken for lidt NATO-loyal, medens Venstre-Socialisterne, Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre samt Retsforbundet fandt, at Socialdemokratiet var for ukritisk over for USA og NATO. Fra allieret side blev regeringen med skældsordet „danmarkisering“ kritiseret for, at Danmark ikke ønskede at bidrage tilstrækkeligt til NATO's forsvar. Det store opgør om raketterne lod vente på sig. I september og oktober 1982 ændrede situationen sig.

Under firkløverregeringerne (1982-1987)

Skønt sikkerhedspolitikken var et konfliktskabende element i dansk politik i de første par år af 1980'erne var det primært landets økonomiske politik, der skabte problemer for Anker Jørgensens regering. Under finanslovsforhandlingerne i august 1982 syntes problemerne så omfattende, at regeringen ikke kunne løse dem. Det havde blandt andet sin årsag i, at Socialdemokratiet befandt sig i en klemme mellem LO og partierne til højre for midten. Anker Jørgensen fralagde sig regeringsansvaret uden at udskrive valg. 10. september 1982 etablerede Poul Schlüter sin første regering bestående af Det Konservative Folkeparti, Venstre, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti.³⁴

Knap en måned senere – 7. oktober 1982 – gennemførtes Folketingets åbningsdebat. Kunne man allerede nu ane en konflikt mellem regeringen og oppositionen, hvad angik sikkerhedspolitikken? Svaret er benægtende, da såvel Socialdemokratiet som regeringen lagde op til et bredt samarbejde om sikkerhedspolitikken.³⁵ Det nærmeste debatten kom spørgsmålet om en sikkerhedspolitisk splittelse, var en udtalelse af Pelle Voigt. Han understregede, at Socialistisk Folkeparti fandt det „helt afgørende, at denne tilstand [at der eksisterede en bred politisk enighed om sikkerhedspolitikken, anm.] ikke oprettholdes.“³⁶

³⁴ Søren Mørch, *24 Statsministre*, s. 386-88, 421.

³⁵ Lasse Budtz og Uffe Ellemann-Jensen, „Åbningsdebat“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1982-83*, 7. oktober 1982, sp. 217-20, 222-23; jf. Poul Schlüter, „Statsministerens åbnings-tale“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1982-83*, 5. oktober 1982, sp. 20-21.

³⁶ Pelle Voigt, „Åbningsdebat“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1982-83*, 7. oktober 1982, sp. 197.

Uoverensstemmelserne mellem den nye regering og oppositionen lod dog ikke vente længe på sig. Allerede 11. november varslede Pelle Voigt og Steen Folke, at de ville stille forslag om, at Danmark skulle træffe beslutning om ikke at bevilge midler til opstillingen af NATO's 572 mellemdistanceraketter i Vesteuropa. Forslaget kom til 1. behandling i Folketinget 26. november 1982. Regeringspartierne afviste forslaget, idet forsvarsminister Hans Engell argumenterede for nødvendigheden af, at Danmark stillede sig loyalt med NATO. Desuden understregede han, at den forrige regering sammen med dele af Folketinget i november 1981 havde besluttet, at Danmark over en år-række skulle bidrage med 75 millioner til fællesfinansieringen af NATO's infrastrukturprogram.³⁷ I den efterfølgende debat splittedes enigheden mellem de gamle atlantpartier. Regeringspartierne og Fremskridtspartiet afviste forslaget, medens Socialistisk Folkeparti, Venstre-Socialisterne, Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet støttede det. I sin ordførertale forklarede Lasse Budtz, at Socialdemokratiet kunne støtte forslaget, da de to venstrefløjspartier benyttede „socialdemokratiske synspunkter, som motivering for deres initiativer“.³⁸ Desuden forklarede han indtrængende, at Socialdemokratiet ikke havde skiftet standpunkt, men at der udelukkende var „tale om en skærpelse“ af partiets indsats. Det var tingets øvrige partier dog ikke enige i. Steen Folke ironiserede efterfølgende mod Lasse Budtz for, at Kjeld Olesen i sin tid som udenrigsminister havde været „forundret“ over, at Venstre-Socialisterne i såvel 1979 som i 1982 havde forsøgt at få regeringen til at stille sig afvisende over for dansk medvirken til fællesfinansieringen af NATO's infrastrukturprogram. Men nu – efter regeringsskiftet – havde Socialdemokratiet „i hvert fald skiftet politik“, hvilket Folke fandt „glædeligt“.³⁹ Heller ikke firkløverpartierne var overbeviste af Budtz' indlæg. Såvel Venstres som Det Konservative Folkepartis ordførere anførte, at det var „beklageligt“, at Socialdemokratiet „ikke stod fast på partiets hidtidige udenrigs- og sikkerhedspolitik“ (Arne Christiansens formulering). Og Venstre anførte i tillæg hertil, at det var „Danmarks troværdighed“, der stod „på spil“.⁴⁰

Fra begyndelsen af december 1982 frem til december 1983 skulle konturerne af det sikkerhedspolitiske flertals synspunkter blive tegnet. I løbet af den periode vedtog Folketinget fem sikkerhedspolitiske dagsordner vedrørende raketspørgsmålet: I december 1982 henstillede Folketinget til regeringen, at danske „bevillinger til opstilling af mellemdistanceraketter“ blev

³⁷ Forsvarsministeren (Hans Engell), „1. beh. af f.t. beslut. om mellemdistanceraketter“, *Folketingsstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1982-83*, 26. november 1982, sp. 2410-14.

³⁸ Lasse Budtz, „1. beh. af f.t. beslut. om mellemdistanceraketter“, *Folketingsstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1982-83*, 26. november 1982, sp. 2414-17, citeret sp. 2415.

³⁹ Steen Folke, „1. beh. af f.t. beslut. om mellemdistanceraketter“, *Folketingsstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1982-83*, 26. november 1982, sp. 2427-29, citeret sp. 2428.

⁴⁰ Arne Christiansen og Finn Jørgensen, „1. beh. af f.t. beslut. om mellemdistanceraketter“, *Folketingsstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1982-83*, 26. november 1982, sp. 2418-20, 2435-36.

stillet i bero. I februar 1983 opfordredes regeringen til at arbejde for, at de vestlige raketter ikke blev opstillet. Et kvartal senere blev regeringen pålagt, at den ved et kommende NATO-møde skulle fremføre, at Vesten skulle være indstillet på at „forlænge forhandlingsperioden“ med henblik på at fastsætte en ny tidsfrist, og at NATO hverken burde forberede opstilling eller de facto opstille raketter, medens der forhandlede mellem Øst og Vest m.v. Denne dagsorden bekræftedes i en ny dagsorden af 3. november 1983, idet regeringen blev opfordret til omgående at tage initiativ til, at NATO foretog „en ny politisk vurdering af forhandlingsforløbet“. Og endelig pålagde Folketinget 1. december 1983 regeringen at „tage klar afstand fra den påbegyndte opstilling“ af de vestlige raketter, og at få denne danske holdning formuleret i et NATO-kommuniké. Desuden blev regeringen opfordret til „at arbejde aktivt for“ at få genoptaget forhandlingerne mellem USA og Sovjetunionen, således at man kunne få reduceret antallet af SS 20-raketter og undgå opstilling af vestlige raketter.⁴¹ Med dagsordenen af 1. december 1983 var Folketingets sikkerhedspolitiske flertals politik i spørgsmålet om det europæiske raketforsvar lagt på skinner.

Debatten om raketforsvaret drejede sig overordnet om følgende fire temaer mellem 1982 og 1987:

- Socialdemokratiet blev kritiseret for dagsordenpolitikken og dets holdning i raketspørgsmålet.
- Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske ledelse svarede på kritikken.
- Fremtrædende politikere kom i personkonflikt, idet politiske modstandere undertiden formulerede sig særdeles kritisk om hinanden.
- Fredsbevægelserne videreførte indsatsen for at modvirke opstillingen af de 572 mellemdistanceraketter.

De følgende eksempler på synspunkter og begivenheder tjener som illustration af såvel bredden i som karakteren af debatten:

Kritik af Socialdemokratiet

For det første kritiserede ministre fra firkløverregeringen og dele af den borgerlige presse ihærdigt Socialdemokratiet for, at det stillede sig i spidsen for Folketingets sikkerhedspolitiske flertal. I den sammenhæng blev det ofte anført, at Socialdemokratiet havde ændret sikkerhedspolitisk kurs umiddelbart efter, at partiet var kommet i opposition. Desuden blev det påpeget, at Socialdemokratiet af indenrigspolitiske årsager spillede hasard med landets sikkerhedspolitik. Eksempelvis bragte „Berlingske Tidende“ 4. december

⁴¹ Dagsordnerne er opregnet i Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88*, 1988, s. 233-34.

1983 en lederartikel, hvor avisen argumenterede for, at Socialdemokratiets sikkerhedspolitik var på vej „[m]od afgrunden“. ⁴² Ifølge skribenten var det paradoksalt, at Socialdemokratiet, der altid havde „hadet“ venstrefløjspartierne „af et godt hjerte“, nu formulerede sikkerhedspolitikken sammen med disse partier. Mindre paradoksalt var det ikke, at Socialdemokratiets ledelse angiveligt ikke havde forstået, at det samarbejde gjorde det umuligt for partiet at vende tilbage til regeringsmagten, for ifølge „Berlingske Tidende“ havde Socialdemokratiet „mistet den troværdighed, der er en betingelse for, at et parti kan leve i et fælles virke med andre.“ Fornemmede socialdemokraterne ikke, at de var „ved at miste fodfæstet?“, spurgte lederskribenten ⁴³ Overhovedet var det et synspunkt, at Socialdemokratiet havde gjort sin politik afhængig af venstrefløjen, et tilbagevendende tema helt frem til dagsordenpolitikens afslutning i 1988.

Under et såkaldt „duelmøde“ i Fredericia i slutningen af april 1987 mellem socialdemokraten Karl Hjortnæs og forsvarsminister Hans Engell(K), var det ifølge avisreferatet Engells opfattelse, at „Socialdemokratiet lader hensynet til SF og VS veje tungere end hensynet til forsvarets fremtid.“ ⁴⁴ Fra konservativ – og fra regeringens – side opfattede man overordnet konflikten om sikkerhedspolitikken som udtryk for en indenrigspolitisk konflikt, der resulterede i øget konfrontation mellem Øst og Vest. Hans Engell fremlagde argumentet i en debatbog fra 1987. Det lød: Den indenrigspolitiske kamp om regeringsmagten førte til, at Folketinget pålagde regeringen sikkerhedspolitiske dagsordner, der så førte til dels danske forbehold i NATO, dels en usikker dansk alliancepolitik. Dermed blev Danmarks indflydelse i alliancen reduceret. Sovjetunionen udnyttede derpå denne situation til at skabe splittelse internt i NATO, og det førte derpå til øget Øst-Vest-konfrontation. I debatten gav regeringen således indtryk af, at dagsordenpolitikken bidrog til det modsatte af dens angivelige formål; at den bidrog til forøget konfrontation. ⁴⁵

Nært beslægtet med ovenstående kritik, men også parallelt med den blev det gennemgående anført, at ikke blot Danmarks renommé, men også landets stilling i det atlantiske samarbejde led skade som følge af dagsordenpolitikken. Den kritik blev leveret af såvel danske ministre som NATO's embedsmænd. Eksempelvis kunne „Berlingske Tidende“ allerede i december 1982 meddele, at der var „dyb bekymring i NATO over den danske folketingsbeslutning om at indefryse anden del af bidraget til opstilling af de nye atom-mellemdistanceraketter“. Avisen henviste eksplicit til et interview med NATO's generalsekretær Joseph Luns, der udtalte sig ironisk om Social-

⁴² „Mod afgrunden“ (leder), *Berlingske Tidende*, 4. december 1983.

⁴³ Sst.

⁴⁴ Thorkild Dahl, „Engell: S vil hellere tækkes SF end tænke på forsvarets fremtid“, *Berlingske Tidende*, 30. april 1987.

⁴⁵ Hans Engell, „Fodnoter og støvletramp“, i Ole Bernt Henriksen, Hans Engell og Uffe Ellemann-Jensen, *Focus på Danmarks sikkerhed. Fodnoter – og virkelighed*, 1987, s. 91-100.

demokratiet, som ifølge generalsekretæren mente ét, da det var i regering, og noget andet når det var i opposition.⁴⁶ Det fik dog ikke Folketingets flertal til at bringe dagsordenpolitikken til ophør, for i maj 1984 besluttede Folketinget, at Danmark skulle annullere sit tilsagn til NATO om at bidrage med 48 millioner kroner til udviklingen af alliancens infrastrukturprogram. Det førte til såvel danske som udenlandske reaktioner. Dagen efter forklarede forsvarsminister Hans Engell i „Berlingske Tidende“, at den politik, der blev formuleret af Folketingets sikkerhedspolitiske flertal, kunne „skabe alvorlige vanskeligheder for Danmarks placering“ i samarbejdet med den kreds af lande, der stod sammen om udviklingen af infrastrukturprogrammet.⁴⁷ Et par måneder senere vakte det opmærksomhed, at den amerikanske viceforsvarsminister Richard Perle under et besøg i Danmark – med direkte henvisning til at Folketinget havde besluttet ikke at bevilge de 48 millioner kroner – udtalte, at oppositionens seneste dagsorden var „en frygtelig destruktiv handling“. Ifølge Perle var der sket „betydningsfulde ændringer“ i dansk politik „siden december 1979“. Og det var den amerikanske viceforsvarsminister ubegribeligt, at Socialdemokratiet, der „[h]istorisk set var det parti, som var meget opmærksomt på totalitært styre og var fundamentalt anti-kommunistisk“, nu stod i spidsen for dagsordenpolitikken. Ifølge Perle var socialdemokraterne blevet „naive“ i forhold til kommunismen, og partiet var blevet „usolidarisk“ med NATO.⁴⁸ I april 1987 kom endnu en skarp vestlig reaktion. Årsagen var, at Socialdemokratiet i 1986 havde fremsat forslag om, at Danmark skulle etablere et såkaldt „defensivt forsvar“. Ifølge forslaget skulle Danmark hjemkalde tre danske brigader fra det fælles dansk-tyske forsvar af Slesvig-Holsten. I april 1987 lod det britiske „Internationale Institut for Strategiske Studier“ offentligheden vide, at såfremt Danmark fulgte Socialdemokratiets forslag og ikke gik „fuldt og helt ind for den fælles solidaritet, så kommer hverken britiske eller hollandske forstærkninger til Danmark“ under en eventuel krig.⁴⁹

Det var dog ikke alene politikere fra regeringspartierne, NATO-embedsmænd og internationale sikkerhedspolitiske forskningsinstitutter, der var kritiske over for Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske linje. Også flere socialdemokrater tog afstand herfra. Som det fremgår af kapitlerne 70 og 71, var der internt i den socialdemokratiske folketingsgruppe mange diskussioner om, hvorvidt det var rigtigt af partiet at stille sig i spidsen for dagsordenpolitikken. Enkelte socialdemokrater gav også offentligt udtryk for den kritik. To

⁴⁶ Klaus Justesen, „NATO-bekymring over Folketingets raket-beslutning“, *Berlingske Tidende*, 9. december 1982.

⁴⁷ Lisbeth Knudsen, „Frygt for NATO-reaktion efter et nyt S-initiativ“, *Berlingske Tidende*, 11. maj 1984. Senere i 1984 udtalte Engell noget tilsvarende; jf. Michael Ehrenreich, „Britisk bekymring over dansk forsvarsbudget“, *Berlingske Tidende*, 13. november 1984.

⁴⁸ Jørgen Dragsdahl, „Voldsom kritik fra Pentagon af dansk sikkerhedspolitik“ (interview med Richard Perle), *Information*, 9. juni 1984.

⁴⁹ Jens Holsøe, „NATO: Dansk forsvar svigter. Advarsel fra to lande“, *Politiken*, 30. april 1987.

af de mest markante var Robert Pedersen og forhenværende udenrigsminister K.B. Andersen. Robert Pedersen havde allerede skrevet artikler i dagspressen om nødvendigheden af en uforbeholden dansk alliancepolitik i 1979 i forbindelse med vedtagelsen af dobbeltbeslutningen.⁵⁰ Op gennem 1980erne videreførte han den linje, og fra 1982 tog han eksplicit afstand fra folketingsgruppens politik. I 1982 udgav han bogen *Fra neutralitet til engagement*, hvori han analyserede Socialdemokratiets forsvarspolitik fra slutningen af 1800-årene frem til begyndelsen af 1980erne. På fremstillingens sidste sider tog han direkte stilling til udenrigs- og sikkerhedspolitikken i perioden efter, at Anker Jørgensen havde overtaget ledelsen af partiet. Robert Pedersen skrev, at selv om han betragtede Anker Jørgensen som en sympatisk person med en „ret sjælden snært af puritansk ufordærvethed og idealisme“, så havde han „reservationer over for statsministeren ... på det udenrigspolitiske område“.⁵¹ Bogens sidste ord lød:

„Min største bekymring for den fremtidige udenrigspolitik gælder mit eget parti: Socialdemokratiet. Der er ringe forståelse for de mellemfolkelige spilleregler, og det er ønsketænkning og ikke realisme, der præger de interne debatter. Derfor kan udenrigspolitikken let blive partiets akilleshæl fremover.“⁵²

Også i samtidige avisdebatter og i Folketinget stillede Robert Pedersen sig i opposition til partitoppens linje, som han især tilskrev Anker Jørgensens og Lasse Budtz' indflydelse. 2. december 1983 bragte „Berlingske Tidende“ en artikel, hvori Robert Pedersen udtalte, at han overvejede helt at forlade dansk politik. Dagen forinden havde Socialdemokratiet forgæves forsøgt at få væltet udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen gennem en mistillidsdagsorden (se nedenfor). Ud over at Robert Pedersen fandt dette forkert – hvilket han havde udtalt fra Folketingets talerstol – stillede han sig uforstående over for den hyppige brug af dagsordner:

„Dagsordener i Folketinget er normalt en nødbremse for parlamentet, men de har på det seneste udviklet sig til en håndbremse, som hele tiden sidder fast“.⁵³

Robert Pedersen valgte dog at forblive i politik frem til 1988, hvor han trådte ud af Folketinget. I offentligheden vedblev han at være repræsentant for den

⁵⁰ Jf. kapitel 61.

⁵¹ Robert Pedersen, *Fra neutralitet til engagement. Socialdemokratiet og forsvaret gennem 110 år*, 1982, citeret s. 280.

⁵² Sst., citeret s. 284.

⁵³ Lisbeth Knudsen og Michael Ehrenreich, „Robert Pedersen overvejer at forlade politik“, *Berlingske Tidende*, 2. december 1983; jf. „S-gruppen tæt på en sprængning. Enegængerens Robert Pedersen imod mistillidsdagsorden“, *Politiken*, 2. december 1983; „Robert Pedersen dybt skuffet over sit parti“, *Jyllands-Posten*, 2. december 1983.

del af Socialdemokratiets folketingsgruppe, der ikke kunne støtte den forandrede sikkerhedspolitiske kurs under dagsordenperioden.⁵⁴

Den anden fremtrædende socialdemokrat, der offentligt stillede sig i opposition til den forandrede sikkerhedspolitiske kurs, var K.B. Andersen. Han forklarede i en meget opsigtvækkende artikel af 8. februar 1983 i „Berlingske Tidende“, at han ikke længere kunne støtte partiets sikkerhedspolitik hverken i raketspørgsmålet eller i debatten om Norden som atomvåbenfri zone.⁵⁵ Artiklen havde den meget sigende titel „Er vi på vej ud af NATO?“ Udgangspunktet for artiklen var, at Folketinget netop den dag skulle gennemføre endnu en debat om sikkerhedspolitikken. Når K.B. Andersen ikke længere kunne følge sit parti, havde det sin årsag i, at han havde fået en fornemmelse af, at kræfter internt i partiet sigtede mod en dansk udmelding af NATO, for „[e]t og andet fra de seneste måneders debat kan tyde på det“.⁵⁶ Når alt kom til alt, havde K.B. Andersen intet imod en dansk udmeldelse af NATO – skrev han – og allerede i marts 1974 havde de traditionelle garantier for det danske alliancemedlemskab i en folketingsdagsorden besluttet, at Danmark ikke nødvendigvis for tid og evighed skulle være medlem af alliancen. Imidlertid måtte det være en opgave for de socialdemokrater, der i stigende grad stillede sig i opposition til væsentlige aspekter af NATO's politik, at forklare hvad Danmark så skulle gøre. „NATO skal vel ikke afløses af ingenting?“, spurgte han retorisk. Den forhenværende udenrigsminister gennemgik derefter mulige alternativer til det danske alliancemedlemskab – et nordisk forbund, en vesteuropæisk alliance eller isoleret dansk neutralitet – men ingen af disse muligheder syntes realistiske for Danmark. Ifølge K.B. Andersen måtte man håbe, at Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske profiler snart slog tilbage på partiets vante sikkerhedspolitik.⁵⁷

Endelig blev Socialdemokratiet kritiseret af flere fremtrædende sikkerhedspolitiske eksperter. Én af de mere iøjnefaldende var professor Bjarne Nørretranders, der også var medlem af formandskabet i Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg (SNU). I sommeren 1983 offentliggjorde han en pjece om dobbeltbeslutningen og den efterfølgende INF-debat. I afsnittet om de politiske reaktioner slog han hurtigt fast, at et lands sikkerhedspolitik ikke kunne gennemføres på en effektiv måde, uden at der var „folkelig forståelse og tilslutning“.⁵⁸ I pjecen tolkede han Socialdemokratiets politik som udtryk for, at partiet blandt andet „havde ønske om at få del i den folkelige tilslut-

⁵⁴ Se hertil Robert Pedersens erindringer, hvor han anfører, at han frem til 1988 var kritisk over for partilinen; Robert Pedersen, *Gør din pligt kræve din ret. Erindringer*, 1994, s. 163-82; jf. „Vort ord står ikke mere til troende“, *Aktuelt*, 11. marts 1984.

⁵⁵ Se hertil udredningens kapitel 65.

⁵⁶ K.B. Andersen, „Er vi på vej ud af NATO?“, *Berlingske Tidende*, 8. februar 1983; jf. samme „Socialdemokratiets korrektioner af sin sikkerhedspolitik“, *Berlingske Tidende*, 24. juli 1983.

⁵⁷ Sst.

⁵⁸ Bjarne Nørretranders, *Dobbeltbeslutningen*, 1983, s. 22.

ning, som konkurrerende politiske partier havde vundet ved at spille på frustrationen, utålmodigheden og frygten“. Skønt Nørretranders tog utvetydigt afstand fra den socialdemokratiske politik, gik han ikke så langt som flere af de borgerlige aviser og politikere i synspunktet om, at Socialdemokratiet havde skiftet politik umiddelbart efter, at det kom i opposition. Faktisk skrev Nørretranders om skredet i den socialdemokratiske politik, at det „var ikke uvarslet, men gjorde sig allerede gældende under regeringen Anker Jørgensen.“ Således havde den socialdemokratiske regering allerede i 1981 erklæret, at den polske fagforening „Solidaritet“ var „gået for vidt“, og i april 1982 havde statsministeren i et interview i det franske blad „Le Point“ udtalt, at Sovjetunionen „ikke“ havde ambitioner om „at dominere verden“. Derfor kunne det ikke overraske, at Socialdemokratiet havde anlagt den politik, som det gjorde i 1982 og 1983. Nørretranders var imidlertid meget kritisk over for den linje, da det var hans opfattelse, at dobbeltbeslutningen var en fornuftig løsning på et vanskeligt problem.⁵⁹ Som sådan var Nørretranders uenig i, at Socialdemokratiet pludselig havde skiftet holdning i september 1982. Afspændingsoffensiven og den alliancekritiske linje havde man allerede kunnet notere sig under Anker Jørgensens tid som statsminister. Det var også Nørretranders, der stod bag offentliggørelsen af en helsides annonce i flere dagblade 2. september 1983. Sammen med 187 andre navngivne socialdemokrater – fx Robert Pedersen, K.B. Andersen, Ib Faurby og Viggo Sjøqvist – opfordrede Nørretranders Socialdemokratiets ledelse til at „bestræbe sig på at genskabe sammenholdet om det danske medlemskab af NATO og dermed styrke tilliden til Danmark som alliancepartner“.⁶⁰

Socialdemokratiet blev således genstand for megen og forskellig kritik. Regeringsmedlemmer og borgerlige aviser anførte, at partiet var afhængigt af venstrefløjspartierne, og at partiet havde skiftet holdning til sikkerhedspolitikken, siden det var kommet i opposition. NATO-embedsmænd støttede den kritik, og fra alliansens side blev der udtrykt bekymring over Folketingets dagsordner, om end Perle var af den opfattelse, at man allerede havde kunnet se et skifte i Socialdemokratiets politik siden 1979. Også socialdemokrater luftede offentligt kritik af partiet. Som det fremgår af kapitlerne 70 og 71 var der flere socialdemokrater, der var skeptiske over for den linje, som Lasse Budtz og Anker Jørgensen anlagde, men de undlod almindeligvis at kritisere partiet offentligt.

Socialdemokratiske svar

Over for sådanne kritikpunkter forsvarede Socialdemokratiets fremtrædende sikkerhedspolitiske profiler sig ivrigt. Navnlig Lasse Budtz – der af kritikere

⁵⁹ Sst, s. 29; jf. samme, „Spillet om vor sikkerhed“ (kronik), *Politiken*, 6. december 1982.

⁶⁰ „Til vort partis ledelse“ (annonce), *Aktuelt*, 2. september 1983. Også bragt i *Ny Dag* og *Bornholmeren*.

omtalt som „Anker Jørgensens blinde førerhund“⁶¹ – var offensiv i så henseende. Gennemlæses Socialdemokratiets blad „Ny Politik“ for perioden ses der adskillige (leder)artikler fra Budtz, hvor han forklarede og søgte at kvalificere partiets politik.⁶² Disse synspunkter fremførte han og andre fremtrædende socialdemokrater også i adskillige avisartikler i samme periode.⁶³ Det var et grundsynspunkt i de mange artikler, at Socialdemokratiet ikke havde skiftet holdning. Det eneste, Budtz ville medgive, var, at partiet havde skærpet dets allerede eksisterende holdning. Når partiet havde gjort det, skyldtes det ifølge Budtz flere forhold. For det første var verden kommet ind i „den anden kolde krig“. Hvor alle have håbet, at afspændingspolitikken havde ført til Øst-Vest-konfliktens ophør, havde man måttet sande, at det var gået lige omvendt. Det havde flere forklaringer. Budtz mente, at både sovjetisk politik men også og især den nye amerikanske administration under Ronald Reagans lederskab bidrog væsentligt hertil. Over for den kritik, at Socialdemokratiet var blevet afhængigt af venstrefløjspartierne – og at Socialdemokratiet dermed støttede en sikkerhedspolitik, der stod i modsætning til partiets egen grundholdning – var han også afvisende. I flere artikler og i Folketinget forklarede Budtz, at Socialdemokratiets politik var i overensstemmelse med dets grundlæggende synspunkter og de holdninger, der var repræsenterede i flere internationale socialdemokratiske fora: „Socialistisk Internationale“ og „Scandilux“. Endelig pegede Lasse Budtz på, at den internationale situation var af en så faretruende karakter, at nogen måtte gøre noget for at standse oprustningen og den deraf følgende risiko for en atomar konfrontation. I den situation tog Socialdemokratiet gerne teten, idet det gentagne gange blev hævdet, at Socialdemokratiet i såvel stort som småt var et loyalt allianceparti, der ikke ønskede Danmark ud af NATO. Netop derfor kunne Socialdemokratiet tillade sig at være kritisk over for aspekter af NATO’s politik. Som sådan

⁶¹ Uffe Ellemann-Jensen, *Din egen dag er kort*, s. 275-76.

⁶² Lasse Budtz, „Kun en vej – forhandlinger“, *Ny Politik*, 14. årg., nr. 12, december 1983, s. 6; samme, „De små lande og nedrustningen“, *Ny Politik*, 15. årg., nr. 1-2, jan./feb. 1984, s. 6; samme, „Da SPD sagde nej – under Willy Brandts sikre ledelse“, *Ny Politik*, sst., s. 22-23; samme, „Fælles sikkerhed“, *Ny Politik*, 15. årg., nr. 4, april 1984; samme, „Historisk dagsorden“ (leder), *Ny Politik*, 15. årg., nr. 5, maj 1984, s. 5-6; samme, „De to supermagter“, *Ny Politik*, 15. årg., nr. 6, juni 1984, s. 6; samme, „Den europæiske rolle“, *Ny Politik*, 16. årg., nr. 2, februar/marts 1985, s. 3; samme, „Internationalt samarbejde er afgørende nødvendigt“, *Ny Politik*, 16. årg., nr. 2, februar/marts, s. 14-15; samme, „En helt ny holdning i udenrigspolitikken“, *Ny Politik*, 18. årg., nr. 8, august 1987, s. 10-11; samme, „Et socialdemokratisk ansvar“ (leder), *Ny Politik*, 18. årg., nr. 10, december 1987, s. 2.

⁶³ Eksempelvis Ritt Bjerregaard, „Den amoralske terrorbalance“, *Aktuelt*, 1. marts 1984; Lasse Budtz, „Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken“, 27. september 1985; Carl Otto Brix, „Sikkerhed kan hindre S-SF-regering“, Interview med Anker Jørgensen og Gert Petersen, *Berlingske Tidende*, 1. juni 1986; Bjarne Kjær, „Anker Jørgensen før S-årsmødet: Frygter ikke opgør om NATO-raketter“, *Aktuelt*, 2. september 1983. Se også Henning Kjeldgaard, „Socialdemokratisk sikkerhedspolitik“ (kronik), *Kristeligt Dagblad*, 16. februar 1983. Kjeldgaard skrev dog, at der reelt var indtruffet et holdningsskifte i Socialdemokratiet, men han mente i lighed med Budtz, at det havde sin forklaring i, at den internationale situation var forandret. For Kjeldgaards egen tolkning af kronikken og Robert Pedersens svar til Kjeldgaard se Henning Kjeldgaard, *I skyggen af den kolde krig. Internationalt ungdomsarbejde og tiden derefter*, 2002, s. 172-77.

gjorde Budtz og hans ligesindede sig store anstrengelser for at forklare Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske linje. Derfor afviste Budtz og andre socialdemokrater også at besvare for eksempel K.B. Andersens spørgsmål om, hvad Danmark skulle gøre, såfremt politikken betød, at Danmark måtte forlade NATO. Endelig slog Budtz og Anker Jørgensen gentagne gange fast, at de repræsenterede et enigt Socialdemokrati.

Personkonflikter

Flere af dansk politiks topaktører fik under INF-debatten et særdeles anstrengt forhold til hinanden. Som vist ovenfor – og som det fremgår af debatterne om det Strategiske Forsvarsinitiativ (kapitel 64), spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone (kapitel 65) og folketingsvalget i maj 1988 (kapitel 66) – var tonen i 1980ernes sikkerhedspolitiske diskussioner meget kontant. Som eksempel på den barske tone kan næves, at Lasse Budtz i 1979 betegnede flere socialdemokratiske politikere som „naive“. ⁶⁴ Mindre kontant var han ikke i debatterne med regeringspolitikere, efter at Socialdemokratiet var kommet i opposition. Blandt Budtz' politiske modstandere blev han derfor ofte opfattet som stærkt irriterende. Således er det ikke noget tilfælde, at flere af Lasse Budtz' og Anker Jørgensens kritikere omtalte Budtz som „Anker Jørgensens blinde førerhund“. Dermed fik kritikerne sagt, at hverken Anker Jørgensen eller Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske strateg havde begreb om sikkerhedspolitikken. Det er vigtigt at omtale personlige konflikter i en fremstilling af den sikkerhedspolitiske debat, fordi konflikterne ikke blot fik betydning for periodens polariserede sikkerhedspolitiske debat, men også på politikformuleringen.

Venstres formand (fra 1984), udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen, hørte til de mest omstridte personer. Den væsentligste årsag var, at han gentagne gange udtalte sin mening om Folketingets sikkerhedspolitiske flertal – og navnlig Socialdemokratiet – på en særdeles direkte måde. Det gav anledning til irritation blandt Ellemann-Jensens politiske modstandere. Mogens Lykketoft, der var tæt på begivenhederne i 1980erne, men som ikke tog nævneværdigt del i de sikkerhedspolitiske debatter, har efter den kolde krigs ophør udtalt følgende: „Uffe og Anker kunne simpelthen ikke sammen. De kunne ikke døje hinanden, og de respekterede ikke hinanden.“ Det er også Lykketofts vurdering, at „[m]ange har absolut ikke kunnet holde hans [Uffe Ellemann-Jensens, anm.] stil ud og har set rødt over hans flabetheder“. ⁶⁵

⁶⁴ Jf. ovenfor.

⁶⁵ Thomas Larsen, *Lykketoft*, 2003, citeret s. 110, 184; Svend Auken har i artiklen „Hvad Uffe gør, er altid det rigtige“ [anm. af Uffe Ellemann-Jensen, *Fodfejl. Da Danmark svigtede under den kolde krig*, 2004], *Politiken*, 11. november 2004, anført, at han intet personligt havde imod Ellemann-Jensens „provokerende stil og lidt brovtende facon“. Imidlertid peger han på en stribe af fremtrædende politikere – herunder Gert Petersen – der skulle have opfattet Ellemann-Jensen som „øretæveindby

Mere splid skabte det imidlertid, da udenrigsministeren i november 1983 holdt en tale på Sabro Kro i Jylland. Blandt emnerne for talen var INF-spørgsmålet, men også et spørgsmål om, hvorvidt Danmark kort efter i FN-regi skulle stemme for et svensk-mexicansk forslag om fastfrysning af kernevåbnene. Ifølge „Informations“ referat ønskede Ellemann-Jensen ikke, at der skulle udskrives folketingsvalg på raketspørgsmålet på daværende tidspunkt, da man risikerede, at „ubefæstede sjæle“ faldt for Socialdemokratiets „lad-os-komme-til-og-frelse-verden-propaganda“. Desuden udtalte udenrigsministeren, at han „på ingen måde“ havde lyst til at repræsentere folketingsflertallets synspunkt på en kommende FN-forsamling, da det var

„både blåøjet og tåbeligt, fordi det totalt udhuler vores respekt i alliance-partnerens øjne.“⁶⁶

Ifølge „Jyllands-Postens“ referat havde Ellemann-Jensen sagt, at hans temperament ofte havde

„været alvorligt på prøve, når jeg har skullet rejse til NATO-møder og latterliggøre Danmark med tåbelige og absurde sikkerhedspolitiske resolutioner, som socialdemokratiet, de radikale og SF har fået vedtaget alene med det formål at genere regeringen.“⁶⁷

Udtalelserne vakte anselig opsigt, da det var en sjældenhed, at politikere og især ministre omtalte modstanderes synspunkter som „blåøjede“ og „naive“. At udenrigsministeren ifølge avisreferaterne tilmed havde udvist foragt for Folketingets politik, der angiveligt „latterliggjorde“ Danmark i de vestlige landes optik, var yderligere bemærkelsesværdigt.

Da oppositionen blev bekendt med avisreferaterne, blev talen bragt op i Udenrigspolitisk Nævn. Ifølge Ellemann-Jensen var talen imidlertid blevet fejl citeret,⁶⁸ og da han havde talt uden manuskript, var det vanskeligt at afgøre, hvorvidt aviserne eller Ellemann-Jensen havde ret. Nærlæses referaterne i „Information“ og „Jyllands-Posten“ var de da heller ikke identiske. I „Information“ stod der, at udenrigsministeren primært havde rettet kritik af Socialdemokratiet, medens „Jyllands-Posten“ i højere grad efterlod indtryk af, at det var hele det sikkerhedspolitiske flertal, der blev kritiseret. Kort efter sig-

dende og selvhævdende“. Selv har Gert Petersen dog anført, at han ikke fandt Ellemann-Jensens „bramfri facon“ irriterende. Jf. Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor*, s. 305, 307. Tilbage står det, at Ellemann-Jensens stil vakte opsigt og ofte afstandtagen.

⁶⁶ *Informations* referat af udenrigsministerens tale på Sabro Kro 21. november 1983. Optrøkt i Christian Thune & Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983*, 1984, s. 276.

⁶⁷ *Jyllands-Postens* referat af udenrigsministerens tale på Sabro Kro 21. november 1983. Optrøkt i Christian Thune & Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983*, s. 276-77.

⁶⁸ Artikel af Uffe Ellemann-Jensen i *Jyllands-Posten*, 24. november 1983. Optrøkt i Christian Thune & Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983*, s. 277.



„Jeg kan altså ikke få mig selv til at sige den tåbelige tekst”. Uffe Ellemann-Jensens situation i tegneren Jens Hages streg. Berlingske Tidende, den 24. november 1983. (Jens Hage).

tede Socialdemokratiet mod at få udenrigsministeren væltet gennem en mistillidsdagsorden 1. december 1983. Det lykkedes dog ikke, da Det Radikale Venstre fremsatte en afværgedagsorden, der reddede ministerens liv.⁶⁹ Under debatten anførte Ellemann-Jensen, at han især havde kritiseret Socialdemokratiet, men at han ikke kunne drømme om at udvise foragt for Folketinget. Som resultat af debatten indskærpede Poul Schlüter på basis af Grundloven, hvori forholdet mellem udenrigspolitik og parlamentarisme bestod. Det måtte ses som en mild irettesættelse af udenrigsministeren. Set retrospektivt blev Socialdemokratiet svækket af sagen, dels fordi Det Radikale Venstre fik afværget mistillidsvotumet, dels fordi Robert Pedersen fra Folketingets talerstol tog direkte afstand fra den socialdemokratiske aktion.⁷⁰

Efter at debatten bragte „Berlingske Tidende“ et interview med Ellemann-Jensen, hvor han kommenterede den politiske blæst om Sabro-talen og dens efterspil. Af interviewet fremgik det, at Ellemann-Jensen selv var bevidst om, at hans temperament undertiden kunne stå i vejen for politikken. Han udtalte: „Hvis vi skal ind på det sjæleransagende, er jeg da godt klar over, at jeg selv har lagt op til de øretæver jeg har fået ...“ Og så alligevel ikke. Ifølge Ellemann-Jensen skulle befolkningen nemlig ikke lade sig narre af, at debatten havde udviklet sig til en personsag, eftersom „balladen“ snarere drejede sig om „dybere uoverensstemmelser mellem regeringen og oppositionen“. Uffe Ellemann-Jensen tog dog forløbet med ophøjet ro, idet han forklarede, at han „nærmest“ var kommet „styrket“ ud af sagen. Ellemann-Jensen antydede også, at Schlüters irettesættelse havde været et skuespil til ære for oppositionen, for efter forhandlingerne i folketingssalen var Schlüter og Ellemann-Jensen taget op på statsministerens kontor, hvor de havde drukket en sjus.⁷¹ Stort ståhej for ingenting. At Ellemann-Jensen således efterfølgende bagatelliserede stormløbet mod ham og desuden ironiserede over oppositionen, har næppe efterladt indtryk af, at han tog kritikken til efterretning.

På et overordnet niveau fik talen på Sabro Kro og andre holdningstilkendegivelser et andet og mere betydningsfuldt efterspil. Sådanne konfrontatio-

⁶⁹ Jf. „Forespørgsel om udenrigsministerens offentlige udtalelser m.v.“, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketingsåret 1983-84*, 1. december 1983, sp. 2641-76.

⁷⁰ Sst., sp. 2663; jf. Michael Ehrenreich, „Skarpt opgør om NATOs raketter“, *Berlingske Tidende*, 1. december 1983; Tage Albertsen, „Svær dag for socialdemokrater“, *Berlingske Tidende*, 1. december 1983; Michael Ehrenreich og Lisbeth Knudsen, „Niels Helveg Petersen redder udenrigsministeren: Nu må Ellemann styre sin hang til polemik“, *Berlingske Tidende*, 2. december 1983; Jens Holsøe, „Kun Schlüter kan redde ministers liv. Mistillids-dagsorden i Folketinget i dag“, *Politiken*, 1. december 1983; „Ellemanns livredder“, *Politiken*, 2. december 1983; „Radikalt nej til at vælte Ellemann“, *Jyllands-Posten*, 29. november, 1983; „Politik på grænsestregen“ (leder), *Jyllands-Posten*, 30. november 1983; „Dagsorden-krig om raketter“, *Jyllands-Posten*, 1. december 1983, John Wagner og Carsten Juste, „Helveg reddede Ellemann efter gruppe-opgør“, *Jyllands-Posten*, 2. december 1983. Se også Mogens Rüdiger, *På kant. Et portræt af politikerens Uffe Ellemann-Jensen*, 1992, s. 43-46.

⁷¹ Birgit Rasmussen, „Jeg føler mig nærmest styrket“ (samtale med Uffe Ellemann-Jensen), *Berlingske Tidende*, 4. december 1983.

ner svækkede tilliden mellem Folketingets politikere, og de gjorde det vanskeligt for oppositionen og regeringen at finde kompromisser om sikkerhedspolitikken.⁷²

Fredsbevægelserne og deres kritikere

Fredsbevægelsernes forgæves forsøg på at forhindre opstillingen af de 572 mellemdistanceraketter udgjorde et fjerde vigtigt debattema i 1980'erne. De to mest fremtrædende bevægelser – „Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed“ og „Nej til Atomvåben“ – befandt sig i et internt samarbejds- og konfliktforhold. Substansen i konflikten bestod i, hvorledes de anskuede USA og Sovjetunionen. Hvad angik synet på USA var de enige om, at USA var en vigtig spiller i rustningskapløbet, og at fredsbevægelserne derfor skulle stille sig kritisk til den amerikanske oprustningspolitik. Med hensyn til synet på Sovjetunionen var organisationerne imidlertid uenige. „Nej til Atomvåben“ betragtede grundlæggende Sovjetunionen som en ligeværdig part i konflikten, og gennem bevægelsens tryksager og i tidsskriftet „Forsvar“ gjorde bevægelsens fremtrædende personer en betragtelig indsats for også at rette et kritisk blik mod Sovjetunionen. Blandt andet argumenterede „Nej til Atomvåben“ for, at nedrustning skulle finde sted i såvel Øst som Vest. „Samarbejdskomiteen“ stillede sig derimod ikke kritisk til Sovjetunionen. Bevægelsen var under betydelig dominans af DKP, og i officielle udtalelser fra „Samarbejdskomiteen“ blev Sovjetunionens udenrigspolitik skildret som „defensiv“. USA var den egentlige fjende set gennem „Samarbejdskomiteens“ optik.⁷³

Gennem 1982 og 1983 førte „Samarbejdskomiteen“ og „Nej til Atomvåben“ adskillige kampagner mod raketopstillingen. „Samarbejdskomiteens“ aktiviteter var i betydelig grad rettet mod at vække opsigt (happenings, fredsdemonstrationer, underskriftsindsamlinger og arrangering af folkemøder og lignende). I september 1982 – måneden hvor Poul Schlüter overtog regeringsansvaret – gennemførtes således på „Samarbejdskomiteens“ initiativ en konference under navnet „Fredskonference 82“. Blandt deltagerne var en lang række lokale fredsorganisationer samt flere landsdækkende organisationer. Under mødet besluttede „Landskonferencen“ at øge indsatsen mod oprustningen og navnlig mod raketterne. Knap en måned senere etablerede „Samarbejdskomiteen“ blandt andet sammen med „Fagbevægelsen for Fred“

⁷² Med Det Radikale Venstres redning af udenrigsministeren etableredes der imidlertid et gensidigt tillidsforhold mellem de radikale og de konservative, idet Schlüter nu blev bevidst om, at de radikales ledelse ville gå langt for at redde regeringen i tilfælde af konflikt mellem oppositionen og regeringen. Det er formentlig en af årsagerne til, at firkløverregeringerne kunne bevare regeringsansvaret frem til valget i 1988, hvorpå Det Konservative Folkeparti og Venstre optog Det Radikale Venstre i regeringen, jf. udredningens kapitler 66 og 72.

⁷³ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark*, 1997, s. 222.

organisationen „Landskampagnen mod Atomrakterne“, der i samtiden opfattedes som et væsentligt omdrejningspunkt for kampen mod opstillingen af de vestlige mellemdistanceraketter. Formålet med kampagnen var:

- „1. At sikre et dansk nej til de 572 nye atomraketter i Europa.
2. At sikre, at Danmark internationalt bruger sin indflydelse for at få NATO's raketbeslutning omstødt.
3. At sikre solidariteten med raketmodstanderne i andre NATO-lande og især de lande, hvor raketterne skal opstilles.“⁷⁴

Efter etableringen af „Landskampagnen“ udsendte den en appel til Folketingets medlemmer om at gå imod raketbeslutningen. Desuden stod „Landskampagnen“ i december 1982 som arrangør af demonstrationer i København, Aarhus, Odense og Aalborg. „Landskampagnen“ og „Samarbejds-komiteen“ fokuserede således ensidigt på USA's og NATO's andel i oprustningsspiralen.

Parallelt hermed videreførte „Nej til Atomvåben“ kampagner mod raketopstillingen. I organisationens kvartalsavis for april-juni 1983 berettede redaktionen, at „Nej til Atomvåben“ sammen med „Landskampagnen stop Raketterne“ og „Fagbevægelsen for Fred“ havde arrangeret og gennemført en større påskemarch fra Holbæk til København påskesøndag 1983. Ved marchens begyndelse havde omtrent 5.000 danskere deltaget, men da optoget kom til København, havde der angiveligt været 10.000. Demonstranternes slogans lød „Dansk nej til NATO's nye raketter“ samt „Fastfrysning nu!“ og „Nedrustning i Øst og Vest“. Undervejs havde der været taler af personer fra det politiske liv og fra kulturlivet samt af den vesttyske fredsforsker Uta Rancke Heinemann.⁷⁵ Skønt „Nej til Atomvåben“ agiterede vedholdende mod opstillingen af NATO's raketter, var dens kampagne i lige så høj grad rettet mod den sovjetiske oprustning.⁷⁶ Og i flere artikler i bevægelsens medlemsblad blev der argumenteret for, at de vestlige fredsbevægelser skulle støtte friheds- og fredsfolkene i østlandene.⁷⁷ En anden væsentlig satsning fra „Nej til Atomvåbens“ side var udviklingen af en uafhængig fredsforskning i Danmark. Hvor „Samarbejds-komiteen“ som ovenfor nævnt lagde hovedvægten på happenings, satsede „Nej til Atomvåben“ på at etablere et egentligt fredsforskningsmiljø, der skulle øve indflydelse på befolkningen, politikerne og de offentlige institutioner. Således etablerede „Nej til Atomvåben“ et nyt blad i januar 1983,

⁷⁴ Sst., s. 216.

⁷⁵ Eigil Poulsen, „Påskemarch“, *Nej til Atomvåben*, NtA's kvartalavis, nr. 14, april-juni 1983, s. 2.

⁷⁶ Jf. eksempelvis Lars Schou Pedersen, „De røde raketter“, *Nej til Atomvåben*, NtA's kvartalavis, nr. 15, juli-september 1983, s. 6.

⁷⁷ Eksempelvis Kirsten Bruun, „Fredsbevægelsernes muligheder i øst“, *Nej til Atomvåben*, NtA's kvartalavis, nr. 15, juli-september 1983, s. 10; Søren Riishøj, „Øst-Vest handel: Kontant bidrag til afspænding“, sst., s. 11.

og da der 1. januar 1985 blev dannet et dansk fredsforskningsinstitut – „Center for Freds- og Konfliktforskning“ – havde flere af de tilknyttede forbindelse til „Nej til Atomvåben“.⁷⁸

Fredsbevægelsernes virke skabte modstand i dele af det politiske miljø. Som ovenfor nævnt blev „Samarbejdskomiteen“ flere gang omtalt i Folketinget, og i al fald blandt de konservative betragtedes „Samarbejdskomiteen“ med skepsis. Det var dog ikke alene i Folketinget, at fredsbevægelserne mødte modsigelse. Med reference til forsvarsdebatten og fredsbevægelsernes aktiviteter udgav litteraturhistorikeren Iben Holk og højskolelæreren og debattøren Ulrik Høy i 1983 en antologi med artikler af politikere og personer fra det danske debatmiljø; blandt andre Henrik Stangerup, Jørgen Røjel, Jesper Langballe, Bent Jensen, Søren Krarup og H.C. Bjerg. Ifølge bogens redaktører måtte NATO opfattes som „den største fredsbevægelse i verden“, og det var primært på grund af NATO’s beskyttende virkning, at freden havde kunnet opretholdes i Vesteuropa siden 1949. Set fra Holks og Høys perspektiv førte fredsbevægelsen „krig mod freden“, da deres pacifistiske aktiviteter var „blevet et centralt led i den psykologiske krigsførelse mod Vesten“.⁷⁹

Bogens første bidrag var skrevet af Robert Pedersen.⁸⁰ Indlægget var ikke nyt, for det var et optryk af de første sider af bogen *Fra neutralitet til engagement* (1982). Robert Pedersen skrev, at Danmark ikke havde kunnet forsvare sig 9. april 1940, da Tyskland overfaldt Danmark. Med den kolde krigs opståen havde besættelseserfaringen fået danske politikere til at søge om dansk optagelse i NATO. Ved indgangen til 1980erne syntes konflikten mellem Øst og Vest for tiltagende. Det fik Robert Pedersen til at konkludere, at Danmark måtte stå last og brast med NATO, for den organisation havde „sikret freden i 33 år, og – der findes intet alternativ til NATO“.⁸¹ Med placeringen af Robert Pedersens indlæg som det allerførste i bogen lod redaktørerne skinne igennem, at skønt antologien primært var vendt mod fredsbevægelserne, så rummede den også kritik af Socialdemokratiet. Hvor Robert Pedersen appellerede til optimisme i håbet om, at det var muligt at overbevise partikammeraterne om, at de burde vende tilbage til partiets traditionelle sikkerhedspolitiske ståsted, var Jesper Langballe mere dystre i sin artikel. Under overskriften „Skal mennesket overleve for enhver pris?“ argumenterede han med udgangspunkt i Aleksandr Solsjenitsyns værk „Gulag Øhavet“ for, at man hellere måtte dø end være „gemen“: „Hellere død end gemen! Med disse enkle ord kastes der et lys over humanismens fredbevægelser-idealisme, som vil overleve for

⁷⁸ Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, s. 218; jf. Bjørn Møller, „15 år på COPRI“, *Nyhedsbrev*, nr. 5, januar 2000. Jf. http://www.copri.dk/dansk_intro/No5/nyhedsbrev5.htm. Set 13. august 2004.

⁷⁹ „Forord“ i Iben Holk og Ulrik Høy (red.), *Modstand og Frihed. En antologi til freds- og forsvarsdebatten i Danmark*, 1983, s. 7.

⁸⁰ Robert Pedersen, „Fra neutralitet til engagement“ i Iben Holk og Ulrik Høy (red.), *Modstand og Frihed*.

⁸¹ Citeret sst., s. 18.

enhver pris – et lys, der piller pynten af den og afslører den som det, den er: gemen fejhed, som har opgivet at leve, netop ved at holde på sit liv.⁸² Som respons på fredsfolkernes 'gemene fejhed' svarede Langballe, at „han“ havde sagt, at „[d]en, som søger at bjerge sit liv, skal miste det, og den, som mister det, skal beholde det!“⁸³ Ifølge Langballe måtte Danmark og danskerne tage afstand fra fredsbevægelsens synspunkter. Danmark og danskerne måtte støtte NATO i kampen mod Warszawa-pagten og Sovjetunionen. Og sådan indeholdt antologien flere bidrag, der hver på sin måde tog afstand fra fredsbevægelserne.

Som det turde være fremgået, anskuede flere af fredsbevægelsernes kritikere de forskellige fredsbevægelser som en enhed. Forklaringer herpå er flere, men én af de vigtige er formentlig bevægelsernes fælles modstand mod den vestlige oprustning. At opfatte fx „Samarbejdskomiteen“ og „Nej til Atomvåben“ som identiske var dog forkert. Som ovenfor nævnt befandt de sig i et internt samarbejds- og konfliktforhold, og fra østlige side var man da også bevidst om, at de ikke var en enhed. Det hemmelige østtyske politi Stasi udfærdigede i 1980erne en personsag på Troels Toftkær Jensen, der var aktiv i „Nej til atomvåben“. Om Toftkær hed det blandt andet: „Jensen steht als führendes Mitglied der dänischen Bewegung „Nein zu Atomwaffen“ und anderer internationaler Gruppierungen in Kontakt zu negativ-feindlichen Kräften innerhalb der evangelischen Kirchen der DDR und im Verdacht, weitere Verbindungen zu oppositionellen Kräften in der DDR herstellen zu wollen“.⁸⁴ „Nej til Atomvåben“ var således en fjendtlig organisation set fra Østtysklands side. Ikke så meget fordi organisationen gik imod den vestlige oprustning, men fordi den også gik imod østlig oprustning, og især fordi medlemmer af „Nej til Atomvåben“ havde kontakt til oppositionelle grupperinger i de østlige lande.

Kampen mod fredsbevægelserne og kampen for NATO's raketopstilling samt danskernes allianceloyalitet var dog sammensat. Om tilslutningen til fredsbevægelserne viste en Gallup-undersøgelse fra 1983, at 29 pct. af de adspurgte var tilhængere, medens 23 pct. var modstandere. Et relativt flertal på knap halvdelen var uafklaret i deres holdning. Undersøgelsen viste også, at 31 pct. af fredsbevægelsens tilhængere politisk lå til venstre for Socialdemokratiet, medens 78 pct. af modstanderne lå til højre for Socialdemokratiet. Blandt socialdemokrater var 41 pct. tilhængere af fredsbevægelserne, medens 20 pct. var modstandere. Således rekrutterede bevægelserne navnlig deres medlemmer og sympatisører fra venstrefløjspartierne og Socialdemokratiet,

⁸² Jesper Langballe, „Skal mennesket overleve for enhver pris?“, Iben Holk og Ulrik Høy (red.), *Modstand og Frihed*, citeret s. 148.

⁸³ Sst., citeret s. 154. Kursivering følger teksten.

⁸⁴ Troels Toftkærs Stasi-sag: „Troels Toftkær Jensen“. Beroende i Toftkærs privatarkiv. Venligst udlånt af Troels Toftkær.

om end hele 22 pct. af tilhængerne fandtes blandt borgerlige vælgere.⁸⁵ At fredbevægelserne havde øget gennemslagskraft i de første år af 1980erne hang sammen med, at frygten for en storkrig var voksende. En Gallup-undersøgelse fra begyndelsen af 1984 viste nemlig, at selvom knap 60 pct. af de adspurgte antog, at en atomkrig var et for afskrækkende scenarium til, at supermagterne ville gøre brug af kernevåben i en varm konflikt, så troede en fjerdedel af de adspurgte, at atomkrigen ville komme.⁸⁶ Dog var der tale om komplicerede sammenhænge, for i maj 1983 havde en Gallup-undersøgelse vist, at 69 pct. af den danske befolkning gik ind for dansk medlemskab af NATO.⁸⁷ Det var den hidtil største tilslutning, der var målt siden indmeldelsen i 1949, skønt 58 pct. af vælgerne blot to måneder senere udtalte, at de var modstandere af opstillingen af nye atomraketter i Vesteuropa.⁸⁸ De forskellige opinionsundersøgelser viste, at der for store dele af den danske befolkning ikke var nogen modsætning mellem på den ene side at tage afstand fra moderniseringen af NATO's kernevåben og på den anden side at være tilhænger af det danske alliancemedlemskab.

Mellemdistanceraketter i Europa, INF-spørgsmålet – en status

Debatterne om INF-spørgsmålet var fåtallige i de første to år af 1980erne. Selvom der i de første måneder af 1980 eksisterede en art borgfred mellem Socialdemokratiet på den ene side og Det Konservative Folkeparti og Venstre på den anden side, gav partiernes sikkerhedspolitiske profiler dog fortsat udtryk for forskellige prioriteringer i alliancepolitikken. Socialdemokratiet argumenterede til stadighed for, at Danmark skulle støtte afspændingspolitikken og i de samtidige debatter var det et artikuleret standpunkt hos blandt andre udenrigsminister Kjeld Olesen, at partiets overordnede ambition var at bringe USA og Sovjetunionen til forhandlinger, så man kunne undgå opstillingen af de 572 mellemdistanceraketter. I forlængelse heraf blev det fremhævet, at Socialdemokratiet betragtede ulands- og bistandspolitikken som en del af sikkerhedspolitikken. Venstre og Det Konservative Folkeparti argumente-

⁸⁵ Ugens Gallup nr. 22 august 1983, „Et portræt af fredsbevægelsens tilhængere – og dens modstandere“, jf. http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1983_22.pdf. Set 26. maj 2004.

⁸⁶ Ugens Gallup nr. 2, u.d. 1984 (fra foråret), „Hver fjerde tror at krigen kommer. Men NATO betinger tilliden til, at det ikke vil ske“, jf. http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1984_2.pdf. Set 26. maj 2004.

⁸⁷ Ugens Gallup nr. 15 maj 1983, „Større tilslutning til NATO end nogensinde. Endog større end efter sputnik-choket i oktober 1957“, jf. http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1983_15.pdf. Set 26. maj 2004.

⁸⁸ Ugens Gallup nr. 10 juli 1983, „Stærk modvilje mod NATO-raketterne. Fordi vælgerne ikke tror at de russiske raketter ændrer balancen afgørende“, jf. http://www.gallup.dk/ugens_gallup/pdf_doc/ug_1983_18.pdf. Set 26. maj 2004.



Uffe Ellemann-Jensen og Anker Jørgensen i Roald Als' streg. *Weekendavisen*, den 20. juni 1986. (Roald Als)

rede i højere grad for, at Danmark skulle øge det nationale forsvarsbudget, og det skulle ikke blot øges med 3 pct. som anbefalet af NATO, men måske med 5 pct. som anført af Henning Christophersen. Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske linje førte dog ikke blot til borgerlig kritik. I 1980 skabtes begrebet „danmarkisering“ som et skældsord for at karakterisere lande, der ønskede NATO's beskyttelse, men som ikke ønskede at bidrage økonomisk til organisationens budget. Socialdemokratiet forsvarede sig blandt andet med henvisning til, at sikkerhedspolitikken handlede om andet og mere end konfrontation og afskrækkelse.

Efter regeringsskiftet i 1982 brød konflikten om INF-spørgsmålet ud. Anledningen var, at venstrefløjspartierne stillede forslag om indefrysning af danske bidrag til udviklingen af NATO's infrastrukturprogram. Socialdemokratiet støttede forslaget, medens firkløverpartierne tog afstand herfra. I det følgende år blev konturerne af Folketingets sikkerhedspolitiske flertal skabt. Mellem 1982 og 1987 kredsede debatterne om INF-spørgsmålet om, at Socialdemokratiet af partierne til højre i Folketingssalen blev anklaget for, at det havde skiftet politik i spørgsmålet. Desuden anførte repræsentanter for højrefløjspartierne, at Socialdemokratiet lod partiets politik definere af venstrefløjen. Endelig blev Socialdemokratiet kritiseret af blandt andre NATO-embedsmænd. Socialdemokratiet og navnlig Lasse Budtz forsvarede partiets politik, og han anførte gentagne gange, at Socialdemokratiet ikke havde skiftet politik men blot skærpet en eksisterende holdning. Desuden pegede han på, at partiet var i overensstemmelse med flere af dets søsterpartier, og at den internationale situation nødvendiggjorde en afspændingsoffensiv. Samtidig var navnlig de første år af perioden præget af fredsbevægelsernes aktiviteter. Fredsfolkene stod splittede, idet „Samarbejdskomiteen“ var kommunistisk domineret, medens blandt andre „Nej til Atomvåben“ stillede sig kritisk til såvel østlig som vestlig oprustning. Endelig var perioden karakteriseret af voldsomme personsammenstød mellem repræsentanter for regeringen og oppositionen. Personlige konflikter satte et betydeligt præg på periodens politiske konfrontationer.

